

Warszawa, dn. 2 marca 2026 r.

Dr hab. Tomasz Zalega, prof. UW
Katedra Gospodarki Narodowej
Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego
02-678 Warszawa, ul. Szturmowa 3
e-mail: tomasz.zalega@wp.pl

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Wawoczny pt. *Kultura narodowa a postrzeganie ryzyka w zachowaniach turystów na przykładzie mieszkańców Polski i Izraela* napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. prof. UEK Agaty Niemczyk i dr Katarzyny Frodymy (recenzent pomocniczy)

1. Podstawa i cel recenzji

Podstawą niniejszej opinii jest pismo prof. dr hab. Stanisława Popeka, Dyrektora Szkoły Doktorskiej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, z dnia 20 stycznia 2026 roku, z prośbą o dokonanie oceny rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Wawoczny pt. *Kultura narodowa a postrzeganie ryzyka w zachowaniach turystów na przykładzie mieszkańców Polski i Izraela*.

Celem recenzji jest stwierdzenie, czy dysertacja spełnia warunki określone w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (tj. Dz.U 2024 r., poz. 1571, z póź. zm.), czy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną

wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie ekonomii i finanse, a także umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

2. Przedmiot recenzji

Przedmiotem recenzji jest dysertacja mgr Magdaleny Wawoczny pt. *Kultura narodowa a postrzeganie ryzyka w zachowaniach turystów na przykładzie mieszkańców Polski i Izraela* napisana pod kierunkiem dr hab. prof. UEK Agaty Niemczyk i dr Katarzyny Frodymy (recenzent pomocniczy).

Praca liczy 292 strony i obejmuje: stronę tytułową (bez numeru), spis treści (s. 9-10), 2-3), wstęp (s. 4), część zasadniczą (s. 13-232), zakończenie (s. 233-241), bibliografię (s. 242-271), spis rysunków (s. 272-273) i spis tabel (s. 274-275) oraz aneks obejmujący kwestionariusz ankiety w językach polskim (s. 276-284) i hebrajskim (s. 285-292).

Treści zasadnicze rozprawy podzielono na pięć rozdziałów, z których rozdział pierwszy będący jednocześnie wprowadzeniem liczy 49 stron (s. 13-61), rozdział drugi zawiera 49 stron (s. 62-110), rozdział trzeci liczy 46 stron (s. 111-156), rozdział czwarty obejmuje 33 strony (s. 157-189), natomiast ostatni fragment - rozdział piąty - 52 strony (s. 190-241).

W wykazie pozycji źródłowej umieszczono 587 pozycji bibliograficznych i 24 pozycje netograficzne. Zwarte pozycje obcojęzyczne stanowią 42,07% zbioru (247 pozycji). W spisie rysunków ujęto 35 pozycji, natomiast w spisie tabel - 26 pozycji .

3. Określenie trafności wyboru i oryginalności problemu badawczego

Kultura jest nieodłącznym elementem każdego systemu społecznego, pełniąc różnorodne funkcje, z których do najważniejszych należą dwie: integrująca i harmonizująca. Poznanie kontekstu kulturowego pozwala nie tylko na zrozumienie otaczającej nas rzeczywistości ale również na jej zdefiniowanie. W świetle procesów globalizacji i kulturowej konfrontacji definicje kultury zwracają uwagę na zachowania przejawiające podobieństwa oraz na powtarzalność zachowań, które z kolei wydają się kluczowe w kontekście zachowań konsumenckich. Zdaniem M. Meada współczesne społeczeństwa prezentują kulturę postfiguratywną, której cechą wyróżniającą spośród innych kultur jest dynamiczna prędkość i zasięg zmian, które sprawiają że doświadczenia, normy i wzorce zachowań ludzi starszych, a nawet ludzi w średnim wieku nie są adekwatne do nowych sytuacji, w których przyszło żyć

tym pokoleniom¹. Dostrzeżone zmiany można zaobserwować także w zachowaniach konsumentów w turystyce. Należy również dodać, że na rynkach cechujących się wysokim stopniem konkurencji, a takim jest rynek turystyczny, coraz większe znaczenie w zdobywaniu przewagi konkurencyjnej posiadają właśnie czynniki pozaekonomiczne, w tym czynniki kulturowe. Do elementów kultury narodowej zaliczane są bowiem systemy wartości jednostek, ich potrzeby, sposób komunikowania, postawy, normy, zwyczaje, religia, a także zachowanie. Niektóre z nich, tj. system wartości, zwyczaje, osobowość czy potrzeby, są często określane jako czynniki modelujące zachowania konsumentów, w tym na rynku turystycznym.

W związku z powyższym podjęty w rozprawie doktorskiej mgr Magdaleny Wawoczny temat badań należy uznać za ważny i w pełni uzasadniony. Recenzowana praca wypełnia w pewnym zakresie istniejącą w tym przypadku lukę, wzbogacając wiedzę na wspomniany temat. Problematyka badawcza podjęta przez Doktorantkę jest aktualna i ważna, zarówno z naukowego jak i praktycznego punktu widzenia. Z tego też względu postawiony temat może stanowić przedmiot badań prowadzonych w ramach rozprawy doktorskiej.

4. Ocena poprawności i kompletności celów oraz hipotez badawczych

Przyjęta konstrukcja metodologiczna pracy (cel, hipotezy badawcze i układ rozprawy) wiąże ze sobą warstwę poznawczą pracy - rozważania teoretyczne - z jej częścią empiryczną. Realizacja celu rozprawy przebiega w nurcie teoretyczno-aplikacyjnym.

Doktorantka precyzyjnie sformułowała problem badawczy. Jest nim wyjaśnienie, jak kształtuje się postrzeganie zakresu i siły ryzyka turystycznego w poszczególnych fazach procesu decyzyjnego wśród przedstawicieli różnych kultur narodowych (Polski i Izraela) (s. 8). W tym celu Autorka rozprawy sformułowała trzy pytania badawcze (s. 8):

1. Jak kultura narodowa różnicuje zakres i siłę postrzeganego ryzyka turystycznego w fazach procesu decyzyjnego turystów obu badanych kultur?
2. Jakie czynniki społeczne, demograficzne i ekonomiczne różnicują postrzeganie ryzyka w poszczególnych fazach procesu decyzyjnego przez badanych przedstawicieli z Polski i Izraela?
3. Które rodzaje ryzyka turystycznego są najsilniej postrzegane przez badanych mieszkańców Polski i Izraela w trzech fazach procesu decyzyjnego na rynku turystycznym?

¹ M. Mead, *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*, Published for the American Museum of Natural History, Natural History Press, Garden City, New York 1970, s. 121.

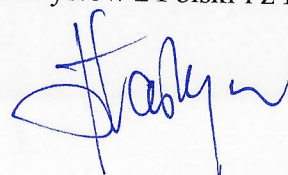

W dalszej kolejności Doktorantka określiła cel pracy i cele szczegółowe. Głównym celem pracy jest opracowanie koncepcji ryzyka turystycznego, ustalenie jego zakresu i siły ujawniających się w poszczególnych fazach procesu decyzyjnego w związku z podróżą turystyczną reprezentantów różnych kultur narodowych (mieszkańców Polski i Izraela) (s. 9). Mając to na uwadze, Autorka sformułowała pięć celów szczegółowych:

1. Opracowanie terminologii ryzyka turystycznego postrzeganego przez konsumenta.
2. Uporządkowanie dotychczasowych klasyfikacji ryzyka w turystyce i zaproponowanie własnej.
3. Przedstawienie i zbadanie kultury narodowej jako czynnika różnicującego zakres i siłę postrzeganego ryzyka w podróżach turystycznych reprezentantów różnych kultur narodowych.
4. Rozpoznanie czynników społecznych, demograficznych i ekonomicznych różnicujących postrzeganie ryzyka w poszczególnych fazach procesu decyzyjnego badanych turystów reprezentujących dane typy kultur narodowych.
5. Uporządkowanie rodzajów ryzyka turystycznego ze względu na siłę ich postrzegania w procesie decyzyjnym konsumentów różnych kultur.

Przyjęte cele oraz pytania badawcze stały się dla Doktorantki podstawą do sformułowania głównej hipotezy badawczej i ośmiu hipotez cząstkowych. Główna hipoteza badawcza dowodzi, że kultura narodowa różnicuje zakres i siły postrzeganego ryzyka w procesie decyzyjnym konsumentów podejmowane w związku z ich wyjazdem turystycznym. Z kolei hipotezy cząstkowe (s. 9-10) dowodzą, że:

- H₁: Kultura narodowa silniej różnicuje zakres ryzyka w przypadku podróży zagranicznych niż krajowych.
- H₂: Motywy podróży różnicują zakres postrzeganego ryzyka w wyjazdach turystycznych mieszkańców Polski, jak i Izraela.
- H₃: Im większa satysfakcja z realizacji wyjazdu turystycznego, tym mniejszy zakres odczuwanego ryzyka turystycznego.
- H₄: Ryzyko turystyczne ujawnia się z największą siłą w fazie podróży wyobrażonej mieszkańców zarówno Polski, jak i Izraela.
- H₅: Spośród wszystkich rodzajów ryzyka, ryzyko kradzieży ujawnia się z największą siłą w fazie podróży rzeczywistej obu badanych kultur.
- H₆: Poziom wykształcenia różnicuje postrzeganie ryzyka w procesie decyzyjnym turystów z Polski i z Izraela.
- H₇: Płeć różnicuje postrzeganie ryzyka w procesie decyzyjnym turystów z Polski i z Izraela.

H₈: Sytuacja materialna różnicuje postrzeganie ryzyka w procesie decyzyjnym turystów z Polski i z Izraela.

Każda z hipotez została poddana empirycznej weryfikacji, zaś ich hierarchizacja jest poprawna.

5. Ocena metod i narzędzi badawczych

Część teoretyczna rozprawy została przygotowana w oparciu o studia literaturowe publikacji dotyczących szeroko pojmowanych zachowań konsumentów, turystyki, ryzyka w procesie podejmowania decyzji konsumenckich oraz kultury i tożsamości narodowej. Wykorzystano metody opisowe i porównawcze oraz analizę przyczynowo-skutkową. W dysertacji przeważa literatura polskojęzyczna, przy zadowalającym wykorzystaniu literatury obcojęzycznej. Wykorzystanie literatury w aspekcie jakościowym jest na poziomie satysfakcjonującym. Ilościowy wymiar odwołań do literatury nie budzi większych zastrzeżeń. Zakres wykorzystanej literatury pozwolił Doktorantce na realizację zdefiniowanego w pracy problemu.

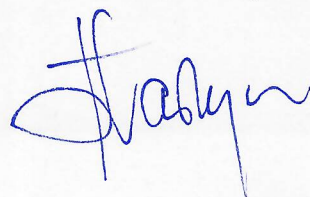
Empiryczna część dysertacji została opracowana na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego przez Autorkę wśród mieszkańców Polski i Izraela. Autorka zastosowała kwotowy wybór próby, natomiast badania właściwe zostały poprzedzone badaniami pilotażowymi. W badaniu właściwym próbę badawczą reprezentowały 1233 osoby, w tym 622 Polaków i 611 mieszkańców Izraela.

Zakres przedmiotowy dysertacji odnosi się do zakresu i siły postrzeganego ryzyka turystycznego w trzech fazach podróży: wyobrażonej, rzeczywistej i wspomianej. Zakres przestrzenny wyznaczają granice Polski i Izraela, a zakres czasowy dotyczy lat 2022-2024. Zakres podmiotowy obejmuje mieszkańców Polski i Izraela powyżej 18. roku życia, którzy na stałe mieszkają w tych krajach i są ich obywatelami, i którzy w ciągu ostatnich trzech lat (2022-2024) podróżowali turystycznie.

Uważam że przyjęte w rozprawie metody badań i narzędzia badawcze są słuszne i właściwie dobrane. Niemniej szkoda, że w pracy Doktorantka nie wykorzystwała prostego modelu ekonometrycznego, tym bardziej że dysertacja jest z zakresu nauk ekonomicznych.

6. Merytoryczna ocena pracy

Recenzowana rozprawa doktorska lokuje się w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia i finanse. Dysertacja ma charakter teoretyczno-empiryczny i tej konwencji

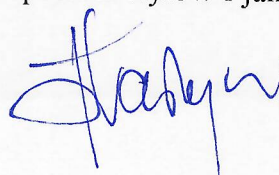

podporządkowano jej układ. Kolejne rozdziały pracy są wyważone objętościowo, logicznie ze sobą powiązane, odpowiadając standardom opracowania naukowego. Logika wywodów jest na ogół uzasadniona, natomiast tytuły poszczególnych rozdziałów są adekwatne do zawartych w nich rozważań. Strukturę dysertacji można zatem uznać za przemyślaną i w stopniu zadowalającym dopracowaną. Pod względem merytorycznym praca zasługuje na pozytywną ocenę. Autorka biegle orientuje się w problematyce kultury narodowej i postrzegania ryzyka w zachowaniach konsumentów na rynku turystycznym.

Przedstawiona do recenzji praca doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów (z czego trzy pierwsze mają charakter teoretyczny, czwarty jest rozdziałem metodycznym, zaś piąty – empirycznym), podsumowania, bibliografii, spisu rysunków i tabel.

We **wstępie** liczącym 9 stron Autorka prezentuje uzasadnienie wyboru tematu, cel i hipotezy badawcze, określa źródła i metody badawcze, a także prezentuje układ i treść rozprawy. Należy stwierdzić że zawartość wstępu, w stopniu zadowalającym, odpowiada wymaganiom warsztatowym.

W **rozdziale pierwszym** pt. *Zachowania konsumentów na rynku turystycznym i ich determinanty* liczącym 49 stron Autorka omawia zagadnienia związane z zachowaniami konsumentów na rynku turystycznym i ich determinantami. W pierwszej kolejności Doktorantka scharakteryzowała specyfikę rynku turystycznego i jego elementy oraz omówiła kluczowe różnice między zachowaniami konsumenckimi i turystycznymi. Omówiła proces decyzyjny turysty i jego etapy, tj. podróż wyobrażoną, rzeczywistą i wspomnianą. W końcowej części rozdziału Autorka skoncentrowała się na klasyfikacji determinant zachowań turystycznych. Po zapoznaniu się z treścią rozdziału mam kilka drobnych uwag. Pierwsza z nich dotyczy definicji konsumenta. Przytoczone definicje konsumenta nie oddają istoty tego podmiotu gospodarczego. Oczywiście w literaturze istnieje różnorodność definiowania „konsumenta”, bowiem rozważania na ten temat prowadzone są przez przedstawicieli wielu dziedzin nauki, między innymi ekonomistów, socjologów, a także psychologów oraz antropologów. Na przykład, w psychologii można spotkać kognitywne ujęcie konsumenta, które prezentuje wszystkie elementy procesu związanego z percepcją oraz podejmowaniem decyzji. W naukach psychologicznych szczególny nacisk położony jest, po pierwsze, na siły wewnętrzne pobudzające do życia, myślenia i działania (zachowania wrodzone i nabyte), a po drugie – na funkcje życiowe oraz wyjaśnianie zależności pomiędzy wpływem stanu organizmu na działania ludzkie. W tekstach socjologicznych opisy dotyczące konsumenta wskazują na istotność jego potrzeb (a także sposobów ich zaspokajania), jak również wpływów społecznych na zachowanie jednostek w postaci stylów i jakości życia.

Natomiast w mikroekonomii przez konsumenta należy rozumieć podmiot gospodarczy lub/i podmiot gospodarujący wyodrębniony w sensie ekonomicznym na podstawie własności osobistej i podejmujący decyzje odnośnie konsumpcji w oparciu o własne preferencje (gusty) oraz istniejące ograniczenia obiektywne, takie jak: rozporządzalny dochód którym dysponuje, ceny rynkowe dóbr oraz styl życia.

Druga moja uwaga dotyczy kwestii związanej z początkiem zainteresowania ekonomii zagadnieniami konsumpcją i konsumentem. Chciałbym jedynie przypomnieć Doktorantce, że początki tego zainteresowania przypadają na przełom XVIII i XIX wieku, czyli na okres szczytowego rozwoju w Anglii ekonomii klasycznej. Niemniej dopiero w drugiej połowie XIX wieku W.S. Jevons, przedstawiciel ekonomii neoklasycznej, zagadnienia konsumenta i zaspokajania jego potrzeb podniósł do rangi kluczowych problemów ekonomii, twierdząc, że zadowolenie i przykrość są głównymi przedmiotami rachunku ekonomicznego, zaś zaspokojenie maksimum potrzeb konsumenta jak najniższym wysiłkiem – jest istotnym problemem ekonomii. To właśnie W.S. Jevonsowi, a także K. Mengerowi i L. Walrasowi przypisuje się stworzenie w latach 70. XIX wieku pierwszej mikroekonomicznej teorii konsumpcji zwanej kardynalną teorią użyteczności.

Trzecia moja uwaga odnosi się do terminu zachowania konsumentckie. Ogólnie wiadomo, że termin ten oznacza zazwyczaj każdą reakcję (lub ogół reakcji) organizmu na bodźce środowiska i ustosunkowanie się do tego środowiska. Z tego też względu termin „zachowania konsumentckie” nie został precyzyjnie zdefiniowany i jest rozmaicie rozumiany. Niemniej przy charakteryzowaniu zachowań konsumenta należałoby omówić kwestie zachowań racjonalnych i nieracjonalnych oraz powiązania tych pojęć ze zjawiskami ryzyka i niepewności. Wówczas ten fragment rozdziału byłby mocniej powiązany z częścią empiryczną dysertacji. Ponadto przy omawianiu tego zagadnienia zabrakło mi pojmowania zachowań konsumentckich w ekonomii behawioralnej, w której główny akcent położony jest na heurystyki (uproszczenia) którymi kierują się konsumenci. Boją się oni straty bardziej niż pożądamy zysku (teoria perspektywy D. Kahnemana i A. Tversky'ego) i ulegają wpływom otoczenia.

Ostatnia moja uwaga odnosi się do zachowań nabywczych konsumentów w turystyce. Uważam, że Doktorantka mogłaby wspomnieć o najnowszych modelach zachowań turystów, które koncentrują się na hiperpersonalizacji, zrównoważonym rozwoju, cyfryzacji procesu zakupowego czy elastyczności rezerwacji. Współcześni turyści nie kupują wyłącznie „noclegu i transportu”, lecz szukają autentycznych przeżyć, emocji i zanurzenia w lokalnej kulturze, często stawiając je ponad materialne dobra.

Niezależnie od wskazanych powyżej zastrzeżeń rozdział, jako całość, oceniam pozytywnie.

Rozdział drugi pracy pt. *Ryzyko turystyczne – definicje, klasyfikacje i sposoby przeciwdziałania* liczy 49 stron. Autorka skoncentrowała się na zagadnieniach związanych z ryzykiem postrzeganym przez turystę. W pierwszej części rozdziału Doktoranta naświetliła teoretyczne aspekty związane pojęciem ryzyka, odwołując się do literatury przedmiotu, prezentując stan badań nad ryzykiem w turystyce, ze szczególnym uwzględnieniem ryzyka postrzeganego przez turystę, określonego przez Autorkę dysertacji „ryzykiem turystycznym”. Kolejne podrozdziały zostały poświęcone klasyfikacji ryzyka turystycznego oraz sposobom przeciwdziałania temu ryzyku.

Rozdział ten jest kluczowy z punktu widzenia rozważań poczynionych w części empirycznej dysertacji. Nawiązując natomiast do tła historycznego poczynionego przez Autorkę w rozdziale, a związanego z zjawiskiem ryzyka, chciałbym dodać że już A. Smith posiłkował się zjawiskiem ryzyka, aby wykazać zasadność zysku przedsiębiorcy. Jednak nie przeprowadził on żadnej analizy samego zjawiska ryzyka w jego różnych odmianach, ani analizy jego wpływu na uczestników rynku. W rezultacie klasyczna szkoła ekonomii uznała ryzyko po prostu za kolejny składnik normalnych kosztów działalności. Dopiero w XVI wieku G. Cardano jako pierwszy badał ryzyko. W 1560 r. napisał pierwszą znaną rozprawę o ryzyku zatytułowaną *Księga o grze w kości*, w której próbował ustalić statystyczne reguły prawdopodobieństwa i przyjął ułamek jako formę opisu prawdopodobieństwa. Niemniej wspomniane dzieło G. Cardano opublikowano dopiero w 1663 r., czyli po 103 latach od napisania. W XVII wieku ryzykiem zajmowało się wiele osób, m.in. Kawaler de *Me're'*, Blaise Pascal, Pierre de Fermat, Christiaan Huygens, John Graunt oraz William Petty.

W dalszej części rozdziału Doktorantka, powołując się na publikacje różnych ekonomistów, skoncentrowała się na zależnościach i różnicach pomiędzy ekonomicznym rozumieniem ryzyka i niepewności. W poczynionych rozważaniach zabrakło mi konstatacji związanej z kontrowersjami wokół rozróżnienia ryzyka i niepewności. W odniesieniu do rozróżnienia obu tych pojęć wspomniałbym o tym, że niepewność jest pojęciem szerszym od pojęcia ryzyka, natomiast ryzyko jest jego pochodną i ma charakter wymierny. W przypadku ryzyka zdarzenia podlegają przewidywalnemu prawdopodobieństwu, które można ująć w formułę matematyczną² a spektrum przyszłych zdarzeń jest przewidywalne, natomiast w

² Ponieważ ryzyko można opisać rozkładem prawdopodobieństwa, często mówi się o podejściu probabilistycznym w kwantyfikacji ryzyka, jak również o metodach probabilistycznych stosowanych w celu

przypadku niepewności zakres przyszłych zdarzeń nie jest dokładnie znany i dlatego nie można określić prawdopodobieństwa ich wystąpienia. A zatem o ryzyku mówimy wówczas, gdy możliwe jest oszacowanie dla wielu możliwych wariantów rozwoju sytuacji, prawdopodobieństw ich zajścia. Jeżeli prawdopodobieństwa nie są znane i nie można ich określić, to wówczas mówimy, że podejmujący ryzyko działa w warunkach niepewności. Oba pojęcia różnią się tym, że nie można przewidzieć z całkowitą pewnością skutków wyboru danej możliwości, ale jest wystarczająco dużo informacji, aby określić prawdopodobieństwo osiągnięcia pożądanego wyniku. Jednakże zarówno ryzyko, jak i niepewność mają wspólną cechę, którą jest brak pewności co do skutków podjętego działania. Reasumując można zatem powiedzieć, że ryzyko to mierzalna niepewność³.

Niezależnie od poczynionych uwag rozdział, jako całość, oceniam pozytywnie.

Kolejny **trzeci rozdział** dysertacji pt. *Kultura narodowa – pojęcie, determinanty i związki z ryzykiem* liczący 46 stron dotyczy kultury narodowej. W tej części pracy Doktorantka zaprezentowała sposób w jaki kultura jest pojmowana w naukach ekonomicznych, akcentując jej znaczenie dla interpretacji zjawisk społeczno-gospodarczych. W tym celu Autorka, w pierwszej kolejności, przeanalizowała czynniki determinujące kulturę narodową Polski i Izraela, a następnie omówiła wymiary kultur narodowych w literaturze, które stanowią istotne narzędzie do opisu różnic występujących między przedstawicielami różnych kultur. W końcowej części rozdziału mgr Magdalena Wawoczny przeanalizowała związki kultury narodowej z ryzykiem.

W ostatnich latach „kultura” stała się bardzo popularnym tematem i przedmiotem eksploracji naukowców z wielu dziedzin nauki (ekonomii, zarządzania, psychologii, socjologii, nie pomijając oczywiście antropologii). Istnieją ciągle rozbieżności w definiowaniu pojęcia „kultura”, co powoduje dużą liczbę jego interpretacji. Już w wieku XVIII niemiecki filozof J. Herder napisał, iż „nie ma nic bardziej nieokreślonego jak słowo kultura”⁴. Natomiast w kontekście ekonomicznym uważam, że indywidualni konsumenci lub grupy konsumentów są częścią kultury – ogólnej struktury, wewnątrz której organizowane są inne zależności. Jest to stosunkowo nowe podejście w literaturze, bowiem częściej można spotkać traktowanie kultury jako zmiennej wyjaśniającej różnice w zachowaniach ekonomicznych jednostek. Jednakże w społeczeństwach postindustrialnych coraz bardziej

oszacowania ryzyka z działalności gospodarczej podmiotów gospodarczych (przedsiębiorstw, gospodarstw domowych).

³ T. Zalega, Uncertainty and Risk in Mainstream Economics: An Outline, *Studia i Materiały*, 2/2006 (21), cz. 1, s. 85 -86

⁴ J. Herder, *Mysł o filozofii dziejów*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2000, s. 23.

widoczne jest, iż podstawą ekonomii są przejawy i wyrażenia specyficznego rodzaju kultury. W rozdziale zabrakło mi chronologicznego naświetlenia relacji pomiędzy kulturą a ekonomią. Przypomnę że w podejściu premodernistycznym miał miejsce brak odróżnienia kultury od ekonomii (jedno implikuje drugie). Z kolei w podejściu modernistycznym kultura i ekonomia są od siebie oddzielane. Ekonomia ma przyznany status wyższy z powodu jej związku z tworzeniem nowej wartości, podczas gdy kultura ogranicza się wyłącznie do konsumpcji. Natomiast w podejściu postmodernistycznym można dostrzec nową perspektywę w relacjach między kulturą i ekonomią. W tym podejściu kultura subsumuje ekonomię. Zagadnienia ewolucji związku pomiędzy kulturą i ekonomią zostały bardzo dobrze omówione w monografii G. Bamossy'ego, S. Askegaarda i M. K. Hogg *Consumer Behavior. A European Perspective*⁵.

Za ciekawy i dobrze napisany uważam ostatni podrozdział rozdziału trzeciego poświęcony związkowi kultury narodowej z ryzykiem. Autorka dobrze dobrała znane w literaturze przedmiotu modele opisujące zachowania turystów na etapach przed, w trakcie i po zakończeniu podróży w oparciu o zastosowanie wymiarów kulturowych. Modele G. Hofstede, S. Bernarda i M. Yeromina czy L. Pennington-Greya, H. Kim i A. Schroeder świetnie analizują odpowiednio: zachowania turystów w różnych fazach podróży, minimalizowanie niepewności oraz związki pomiędzy kulturą a percepcją ryzyka w turystyce.

Rozdział trzeci dysertacji uważam za ciekawy, dobrze napisany i oceniam go pozytywnie.

Rozdział czwarty pracy pt. *Metodyka badań nad postrzeganiem ryzyka turystycznego w procesie decyzyjnym turystów z Polski i Izraela* liczący 33 strony ma charakter metodyczny. Autorka zaprezentowała w nim organizację i przebieg badania, cele i hipotezy badawcze, zakres badania i metody badawcze. Rozdział ten zamyka charakterystyka próby badawczej. Schemat postępowania badawczego przyjęty w dysertacji przez mgr Magdalenę Wawoczny uważam za właściwy i zgodny z obowiązującą metodyką badań. W celu osiągnięcia założonych celów empirycznych oraz weryfikacji hipotez Autorka wykorzystwała testy statystyczne tj.: test o równości dwóch wartości przeciętnych, test dla dwóch wskaźników struktury oraz test niezależności chi-kwadrat. Oprócz wspomnianych testów Doktorantka wykorzystwała także współczynnik korelacji rang Kendalla i analizę korespondencji.

Ostatni **piąty rozdział** dysertacji pt. *Rola kultury narodowej w postrzeganiu ryzyka turystycznego w procesie decyzyjnym konsumentów (wyniki badań ankietowych)* liczący 52

⁵ G. Bamossy, S. Askegaard, M.K. Hogg, *Consumer Behavior. A European Perspective*, Prentice Hall, London, 2006, s. 498-499.

strony ma charakter empiryczny. W pierwszej części rozdziału Autorka zaprezentowała wzorce zachowań turystycznych badanych Polaków i Izraelczyków. Wspomniane wzorce zachowań turystycznych przejawiają się w trzech fazach podróży, tj. w fazie wyobrażonej, rzeczywistej i wspomnianej. W dalszej kolejności mgr Magdalena Wawoczny podjęła się wyjaśnienia, jakie rodzaje ryzyka turystycznego są postrzegane przez respondentów z obu krajów. Dzięki temu udało się jej rozpoznać zależności występujące pomiędzy motywami podejmowania podróży a zakresem postrzeganego ryzyka w podróżach turystycznych obu badanych grup. Doktorantka zdiagnozowała także zakres i siłę postrzeganego ryzyka turystycznego przez Polaków i Izraelczyków w trzech fazach podróży. W oparciu o przeprowadzone badanie Autorce udało się także uchwycić determinanty różnicujące percepcję ryzyka w podróży wśród badanych respondentów. Rozdział empiryczny dopełnia autorski schemat zależności pomiędzy kulturą narodową i ryzykiem turystycznym w trzech fazach procesu podejmowania decyzji na rynku turystycznym.

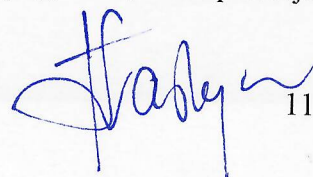
Rozdział ten uważam za ciekawy i oceniam go pozytywnie w kontekście realizacji głównego celu pracy.

Zakończenie omawianej rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Wawoczny stanowi reasumpcję nadrzędną w stosunku do przeprowadzonych rozważań oraz poczynionej analizy dotyczącej kultury narodowej a postrzegania ryzyka w zachowaniach turystów na przykładzie mieszkańców Polski i Izraela. Jest więc poprawne i zawiera podsumowanie dokonanych rozważań na podstawie informacji pochodzących z badań własnych w kontekście realizacji celu badawczego, ponadto zawiera syntezę najważniejszych wniosków płynących z poczynionych analiz oraz wskazania co do dalszych perspektyw dotyczących kwestii ryzyka turystycznego w poszczególnych fazach procesu decyzyjnego związanego z podróżą turystyczną konsumentów wywodzących się z różnych kultur narodowych.

7. Ocena rozprawy od strony formalnej i redakcyjnej

Z obowiązku recenzenta muszę zwrócić uwagę na kwestie formalne opracowania. Konstrukcję i redakcję recenzowanej pracy oceniam pozytywnie. Zarówno przeprowadzone studia literaturowe, jak i analizy źródeł wtórnych opisane są w sposób pozwalający na łatwe śledzenie kolejnych etapów prowadzonej analizy.

Nie mam większych uwag redakcyjnych do samego tekstu. Praca jest napisana komunikatywnym językiem, który odpowiada standardom opracowania naukowego. Generalnie zauważa się dbałość Autorki o precyzję i konsekwencję pojęciową. Interpretacja

materiału statystycznego i sposób jego prezentacji nie budzi zastrzeżeń. Wyniki przeprowadzonej analizy zostały przedstawione w sposób jasny i poprawny. Niewielkim mankamentem są drobne usterki techniczne i liczne literówki występujące w tekście. Sporadycznie pojawiają się pewne niezręczności językowe, które jednak nie rzutują na całokształt oceny recenzowanej pracy. Należy podkreślić, że sposób przedstawiania różnych zagadnień i kwestii świadczy o dobrym warsztacie techniczno-naukowym Doktorantki. Niewątpliwie dużą zaletą opracowania jest wolna od niejasności i czytelna forma prezentacji poglądów, podbudowa graficzna oraz stosowanie wizualizacji zamieszczonych poglądów i wyników poczynionych analiz. Wszelkie materiały graficzne (tabele, wykresy) są czytelne i zrozumiałe, o dużej zawartości informacyjnej. Starannie wykonano także przypisy do źródeł. Opisy bibliograficzne zostały zredagowane w sposób jednolity metodycznie.

8. Ocena ogólna i wnioski

Głównym walorem rozprawy jest znaczenie i aktualność podjętego w niej tematu. Autorka wykazała się zadowalającą znajomością problematyki dotyczącej kultury narodowej i postrzegania ryzyka w zachowaniach konsumenckich na rynku turystycznym. Praca napisana jest dobrym, klarownym i stosunkowo precyzyjnym językiem.

Reasumując chciałbym stwierdzić, że mgr Magdalena Wawoczny prezentuje dobre rozeznanie w literaturze przedmiotu. Dokonania Autorki z pewnością stanowią solidną podstawę do dalszych wartościowych prac badawczych. Odnotowania wymaga również zakres pracy włożony w szereg detali prezentacyjnych poczynionych w dysertacji.

Po uwzględnieniu opisanych powyżej aspektów rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Wawoczny stwierdzam, że:

- a) wybór problemu badawczego, z uwagi na jego znaczenie i aktualność, jest trafny;
- b) cel pracy został prawidłowo sformułowany a następnie osiągnięty, co jest równoznaczne z rozwiązaniem zawartego w nim problemu naukowego;
- c) w rozprawie widoczny jest wysiłek badawczy Autorki zmierzający do realizacji założonego celu badawczego;
- d) Doktorantka wykazała się zadowalającym rozeznanieniem w ogólnej wiedzy teoretycznej oraz znajomością literatury przedmiotu i stosownych metod badawczych, a także sformułowała interesujące wnioski o charakterze poznawczym.

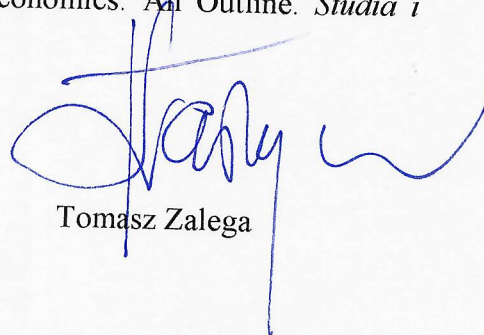
9. Konkluzja końcowa

Przedłożona mi do recenzji dysertacja jest opracowaniem które należy ocenić pozytywnie, ponieważ wysiłek Autorki zmierzający do rozwiązania nakreślonego w pracy problemu badawczego jest zadowalający. Praca spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim, jest poprawna pod względem formalnym i merytorycznym. Ponadto podjęty przez Doktorantkę temat charakteryzuje się wysokim stopniem aktualności, przydatnością naukową i praktyczną.

W mojej opinii dysertacja mgr Magdaleny Wawoczny stanowi oryginalne rozwiązanie postawionego problemu badawczego oraz dowodzi umiejętności wykonywania samodzielnej pracy naukowej. Jak już wcześniej nadmieniałem, Doktorantka opracowania osiągnęła założony na wstępie cel oraz poprawnie zweryfikowała postawioną hipotezę badawczą. Wykazała się przy tym dobrym poziomem przygotowania merytorycznego, skrupulatnością, wnikliwością oraz właściwym wnioskowaniem w oparciu o poczynione analizy. Uwzględniając wartość naukową i formalną stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Magdaleny Wawoczny pt. *Kultura narodowa a postrzeganie ryzyka w zachowaniach turystów na przykładzie mieszkańców Polski i Izraela* stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone na podstawie art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Na tej podstawie rekomenduję Wysokiej Radzie Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie **przyjęcie niniejszej rozprawy oraz dopuszczenie Doktorantki do publicznej obrony.**

Bibliografia

- Bamossy, G., Askegaard, S. & Hogg, M.K. (2006). *Consumer Behavior. A European Perspective*. Prentice Hall, London.
- Herder, J. (2000). *Myśl o filozofii dziejów*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Mead, M. (1970). *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*, Published for the American Museum of Natural History, Natural History Press, Garden City, New York.
- Zalega, T. (2006). Uncertainty and Risk in Mainstream Economics: An Outline. *Studia i Materiały*, 2 (21), cz. 1: 80-95.

Tomasz Zalega

Warszawa, dn. 2 marca 2026 r.